Ghenadie Ceban

Găsirea rădăcinile cultului lui DIONYSOS: arheologie, lingvistică şi mit



Tradusă din limba engleza de către Mihai Cotorobai

PHILADELPHIA 2008

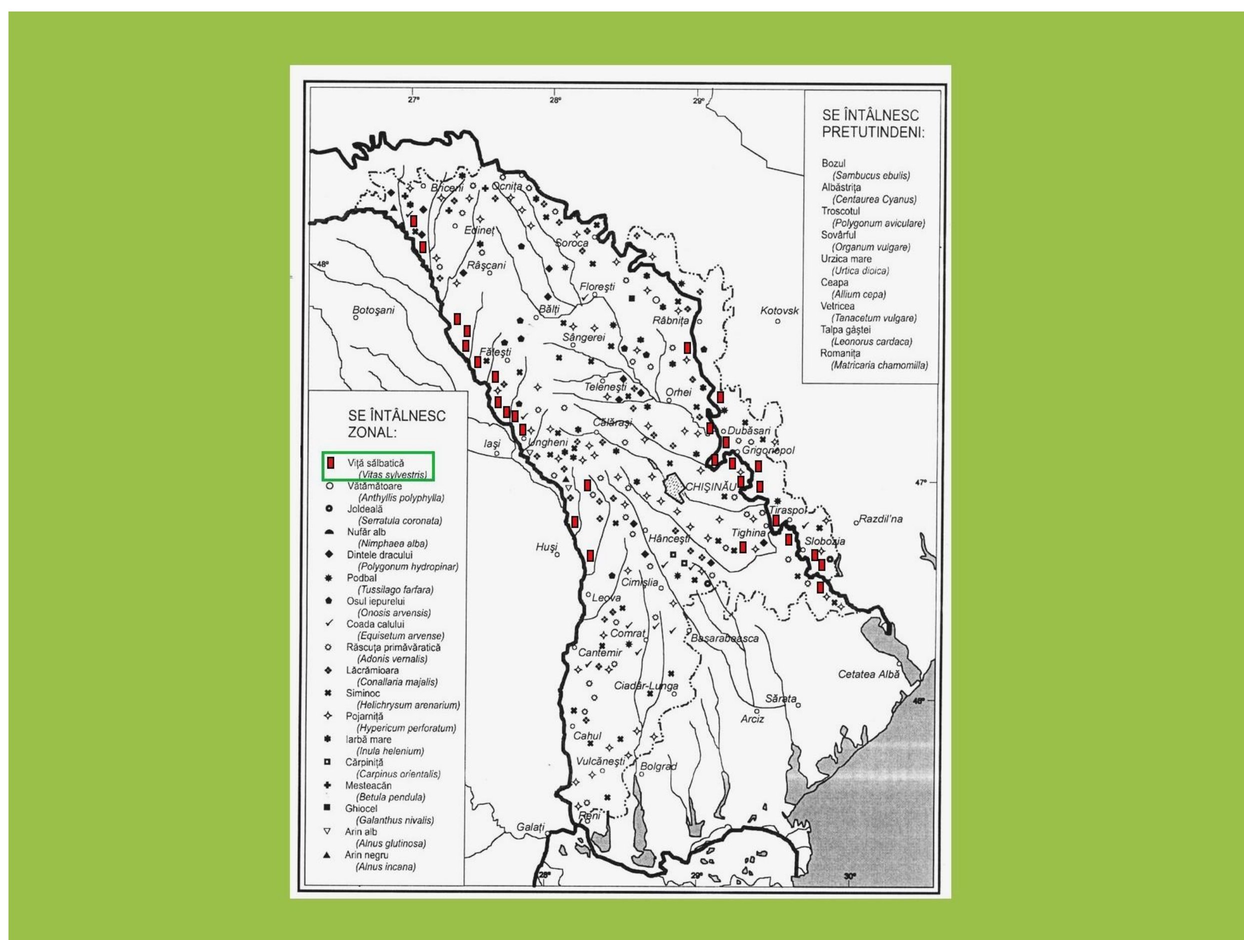
Zeul vinului Dionis a fost întruchiparea generală a divinităților preistorice a vegetației, nemuririi, vinificației şi a apiculturii în diferite colțuri ale lumii antice. Navigatorii ingenioşi şi curajoşi – grecii antici, au reuşit să păstreze în memoria civilizației aceste credințe străvechi prin forma mitului şi prin cultul religios a lui Dionis. Anume din această cauză ne sunt cunoscute o multitudine de ipostazuri şi epitete a lui Dionis însuşi şi a celor ce îl înconjurau. Însă unde şi cum şi-a găsit originea acest fenomen religios?

Literatura antică relatează despre un semizeu mitic, pe când în chipul lui Dionis se observă trăsăturile unei personalități istorice reale. Fiind fiul unei femei pământeşti Semele şi a zeului Zeus, Dionis îşi are originea în Tracia. Vorbind cu cuvintele lui Joseph Campell această mitologie reprezintă „înlocuirea istorică a unui cult real", legat de dezvoltarea vinificației.

Izvoarele celui sau a actualului fenomen, precum este vinificația culturală, ar trebui căutate în modul principal în memoria istorică. Dar pentru ca această memorie să fie constituită, ea trebuie să fie precedată de unele evenimente reale. Adică, acele plante culturale, care există în prezent şi-au căpătat acest statut datorită faptului că în perioada de timp respectivă aveau o valoare de cult pentru omul arhaic (Haudricourt & Hédin 1946, 90; Eliade 1956, 149-150). Vița de vie nu era o excepție din acest punct de vedere. Putem doar să ne imaginăm ce influență a avut sucul fermentat de viță de vie asupra conştiinței omului arhaic în momentul când pentru prima dată i s-a ivit această oportunitate. În conştiința arhaică ciclurile naşterii şi a morții vegetației indicau la ideea nemuririi. Oamenii arhaici căutau sucul sau, acea esență care oferea plantelor nemurire şi anume primul vin le-a dat aceea ce se căuta cu atâta înverşunare. Procesul de fermentare a mierii, iar apoi a vinului părea a fi un miracol, deoarece se asemăna cu procesul de fierbere, însă lipsit de utilizarea focului sau vre-unui efort uman. În el se urmărea o oarecare putere interioară care pentru omul arhaic se prezenta în chipul divinității.

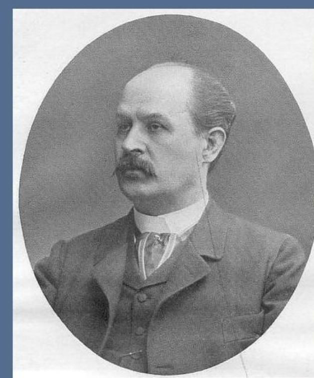
Vița de vie sălbatică creştea pretutindeni unde s-au evidențiat a fi primele cămine a societății umane şi deoarece aceste cămine la număr erau câteva, culturarea viței de vie s-a petrecut în câteva locuri (McGovern 2003, 152-171). Aceasta a avut loc nesimultan şi în ritmuri diferite. Mărturiile încercărilor timpurii a vinificației ce merită o atenție deosebită se atribuie epocii de bronz timpuriu (mileniul III î.e.n.), când au fost descoperite semnele de prelucrare a viței de vie. Descoperirile rămăşițelor de viță de vie şi a produselor de fermentație la fundul vaselor în

locurile de trai ale omului nu sunt încă o dovadă a faptului că acele locuri ar fi constituit originea apariției vinificației, deoarece deja în cele mai străvechi timpuri proporțiile relațiilor comerciale şi valurile de migrare se măsurau în mii de kilometri. Unei astfel de regiuni ar trebuit să-i corespundă anumite condiții: să facă parte din localitatea în care este răspândită vița de vie sălbatică, să existe condiții climaterice specifice, să dispună de teritorii urile pentru procesul de selecție. Să apară cuvinte şi noțiuni în vocabularul acestei regiuni, ce ar indica la procesul vinificației şi altele. Însă, momentul-cheie într-o astfel de cercetare constituie nivelul de dezvoltare a vieții spiritual-religioase cu o diferențiere timpurie a divinităților,în care vinul reprezenta o parte semantică specială şi importantă a acțiunii mitologice, deoarece divinitatea însăşi a popularizat vinificația.



Scopul aceste lucrări este de a cerceta unul din aceste focare timpurii de dezvoltare a vinificației. Deoarece nu peste tot primele sisteme religios-mitologice aveau un cult specializat în legătură cu vinul, putem să judecăm asupra faptului unde şi-a făcut pentru prima dată apariția cultul divinității vinului. Inițial acesta era legat indisolubil de ideea nemuririi şi de acel spirit special al

mierii fermentate, iar în consecinţă şi al viţei de vie, care la tangenţierea cu omul oferea senzaţia de comunicare directă cu divinitatea ceea ce provoca o stare deosebită, neasemănătoare cu experienţa zilnică şi anume, condiţiona „naşterea" din experienţa personală a omului, a experienţei suprapersonale. Astfel a apărut spiritul vinului, exprimat mai târziu prin cuvântul Gheştin. Acesta a făcut parte din numele zeiţelor Şumer - *Gheştin-ana* (*Ĝeštin-ana /Geshtin-ana)*-Inana viţei de vie care poseda darul profetic, şi *Ama-Gheştin-Ana (Ama- Ĝeštin-ana)* – Măreaţa Maică a viţei de vie cereşti. Fratele zeiţei Gheştinana – *Dammuzi,* era unul din spiritele altui product de fermentare – a berii (Jacobsen 1976, 25-47). Cu atât mai mult, divinitatea căreia i se aduceau sacrificiile s-a personificat în hrană, adică în vin şi bere (Jensen 1948, 101; Eliade 1956, 101) devenind divinitate numită *dema*. Însă aceste divinităţi au intrat în panteon din sisteme religioase timpurii ale regiunilor situate, după cum demonstrază mărturiile, mai la nord de între fluviile Tigru şi Eufrat. Clima din Mesopotamia este mult mai prielnică pentru cultivarea orzului din care se prepara berea, decât pentru o vinificaţie de succes. Este necesar de evidenţiat că Sumerii şi Egiptenii importau activ vinul – băutura de exclusivitate a vârfurilor societăţii din aceste regiuni, care din cauza condiţiilor naturale aşa şi nu a reuşit să devină populară.



Erwin Rhode în lucrarea sa clasică despre religia greacă afirma că "primul germen al credinţei în nemurire a luat naştere în cultul lui Dionis" (Rohde 1890-1894, 257-272). Ideea de nemurire legată de viţa de vie are rădăcini anume proto-tracice. Însă şumerii străvechi indicau asupra pământurilor nordice îndepărtate pentru dânşii, unde ca urmare s-a format etnosul tracic, ca asupra pământului unde a trăit eroul cunoscător al sercetelor nemuririi. Acesta a fost *Ziusudra (Ziusudra,* în textele babiloniene este *Atrahasis* – "superior prin înţelepciune" ; în textele asiriene – *Utnapiştim)* – eroul povestirii şumere, create în mileniul III î.e.n. Alţi cercetători, deasemenea relaţionau ideea de nemurire cu tracii (Eliade 1956, 101-150; Gergard 1857; Jeanmaire 1951; Müller 1825; Otto 1933; Preller 1854; Welker 1857 – 1863; Ivanov 1923), strămoşii cărora trăiau la nord de Marea Neagră între Nistru, Carpaţii de nord şi Balcani.

Cea mai timpurie divinitate a antichității – Măreața Maică (Zeiței-Mame a Pământului), care , precum putem observa, a fost acea putere divină a viței de vie şi a vinului care a constituit materialul inițial pentru mitologia hitiților, şumerilor, akkadienilor şi altor popoare a Mesopotamiei. Măreața Maică şi-a găsit oglindirea într-i divinitate mai târzie a tracilor – *Sabazios* (Eliade 1982, 172-173), cunoscut nouă sub forma greacă – *Dionisos*. Datorită grecilor el a devenit pretutindeni zeitatea vinului, vinificației şi a apiculturii, a puterii vegetative şi productive din natură, ce a fost legată de ciclurile de naştere şi moarte, o zeitate a naturii incontrolabile şi a nebuniei divine. Tradiția grecilor antici aşa şi făcea conexiunea dintre Dionis şi Maica Zeilor frigită – *Kybele(Cybele)* (Burkert 1985, 162; Gasparro 1985, 9). Cultul său, în timpurile creta-miceniene, era deservit de femei şi chiar se considera că Dionis a fost o divinitate femeiască. Însă aceasta ne spune despre aceea că după înlocuirea organizarea matriarhal a societăților arhaice cu cel patriarhal, sub influența migrării crescătorilor nomazi dinspre Orient, cultul Zeiței-Mame a Pământului, schimbându-şi genul de la feminin la masculin, s-a evidențiat în cultul lui Dionis (Eliade1982, 172) şi a găsit dezvoltarea sa ulterioară.

Straturile informației ce se evidențiază la o cercetare minuțioasă a tot ceea ce se referă la mitologia lui Dionis, la cultul său şi iconografie din punct de vedere disciplinar, ne îndreaptă spre anumite gândiri referitoare la locul presupus a apariției sale. Dovezile existente indică asupra rădăcinilor proto-tracice a apariției unuia din cele mai străvechi focare a vinificației. Reieşind din premisa că cu cât mai mult e dezvoltată vinificația cu atât e mai mare probabilitatea apatiției a unei divinități speciale a vinului, se poate spune cu anumită siguranță că primul fenomen religios dezvoltat legat cu vinul a fost Dionis. Aici este necesar de efectuat o stipulație. Înainte de a începe cercetarea dovezii arheologice a cultului lui Dionis, amintim că cultura arheologică (totalitatea monumentelor materiale, care se referă la un anumit teritoriu şi epoci ce conțin trăsături comune) conține o diferențiere fundamentală în înțelegerea grupei etnice (grupuri de oameni create din punct de vedere istoric, uniți prin proveniență comună, prin particularități lingvistice şi culturale) (Hall 2002, 7-9, 189-219; Malkin 2001b, 5-6.). Antropologii consideră că hotarele culturale şi etnice nu întotdeauna coincid. Iar cercetările etnografice au arătat că corespunderea corelațiilor dintre trăsăturile comune a culturii arheologice şi grupurile etnice este un fenomen rar întâlnit.

Vorbind despre rădăcinele tracice se are în vedere teritoriul în limitele căruia au trăit triburile disparate ale tracilor unificați de limba apropiată şi cultură. Dar, după câte se ştie această grupă, mai târziu marcată de noțiunea etnică - traci, a trăit pe un teritoriu destul de vast, de la Grecia de nord până la teritoriul aferent Mării Negre a Ucrainei sud-vestice, inclusiv până la râul Bug. Anume cuvântul, pentru prima dată a apărut în Iliada lui Homer, ca popor ce lupta de partea Troiei. În acest spațiu se evidențiază teritoriul învecinat din ambele părți de râul Nistru. Această alegere nu este o simplă coincidență. Cultura tracică timpurie a apărut ca rezultat al sintezei dintre substratul important al epocii de bronz şi a influenței triburilor seminomade, venite de pe teritoriul Ucrainei actuale, şi care a avut loc într-o regiune vastă dintre Nistru, Carpații de nord şi Balcani (Eliade 1982, 170-171).

Dacă e să vorbim din punct de vedere arheologic, atunci în partea de jos a teritoriului aferent Nistrului, în zona de lângă Marea Neagră, inclusiv până la partea de jos a Dunării este evidențiată o cultură arheologică specială a epocii de bronz – Usatovo. Această cultură este indispensabil legată de râul Nistru, constituind hotarul natural dintre est şi vest în toate sensurile acestui cuvânt. Nistrul este practic unicul râu în spațiul tracic, râul care deține cea mai rezistentă în timp personificare mitologică. Până în prezent au ajuns dovezile cu privire la existența, încă din timpurile arhaice, a divinității acestui râu, denumită de către greci mai târziu cu omonimul râului – *Tiras.* Această divinitate a fost atât de populară în regiunea respectivă încât a existat până în evul mediu timpuriu, acest fapt fiind remarcat de către scriitorul bizantin Procopie.

Asemeni timpurilor Usatovo, în epoca precedată acesteia – Tripillye şi Bug-Nistreană, există dovezi a cultivării viței de vie. Însă culegerea viței de vie sălbatice şi încercările de a prepara din aceasta vin au fost atestate în vreme timpurie (Gorny 1997, 136; McGovern 2003, 13 -15) şi în diferite regiuni precum cea de după Caucaz şi Orientul Apropiat. Deoarece în rezultat vinul de primea actu şi insuficiența de zahăr era completată cu mierea (Kerenyi 1976, 35-38), divinitatea

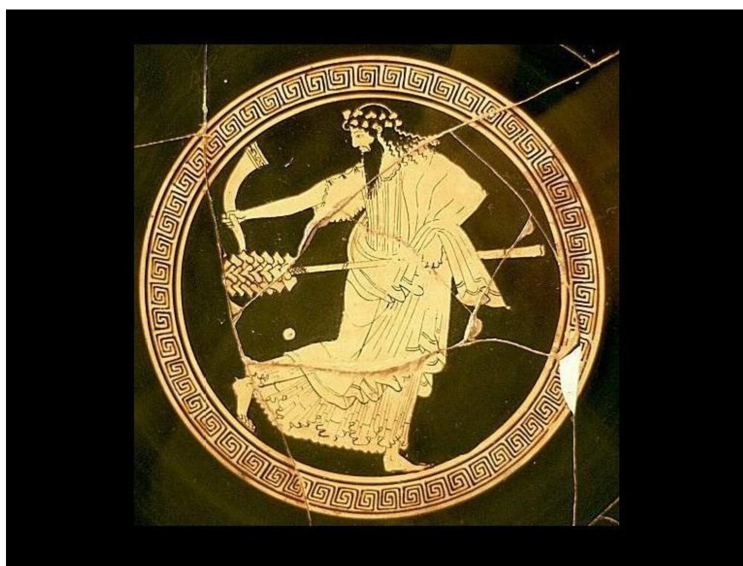
vinului prin cumul era şi zeul apiculturii (Ovidiu). În ultima sa calitate Dionisul tracic a apărut aproape că de unul singur ca divinitate spre deosebire de zeitățile de după Caucaz, Orientul Apropiat şi a Africii de Nord.

Noi dispunem de informații prea limitate pentru aceea ca să stabilim caracterul riturilor de cult efectuate, însă chiar numărul de templele şi hecatombele în Nistrul de Jos, în raport cu numărul total de locuri unde şi efectua sacrificii în templuile, atestă despre o cultura absorbită de ceremonii religioase. Maturitatea şi dificultatea tradițiilor acestui cult neolitic presupun existența unui strămoş din paleolitul de sus, urmele căruia până ce sunt apsente.

Apariția monumentelor de tipul Usatovo este legată de apariția unui nou masiv etnic – triburilor cu cultura amforilor globulare (Globular Amphora Culture) şi creşterea activității acestora. În acelaşi timp pentru prima dată apar amforele şi cupele, de obicei asociate cu consumarea şi păstrarea vinului. Mai târziu, în veacul al XIII î.e.n. aceste forme din ceramică au început a fi denumite cu un cuvânt creta-miceneian *a-po-re-we*, şi cu denumirea vestită de amforă cu mult mai târziu – din veacul al IX î.e.n. Caracteristic este aceea că în acest areal culrutal apar denumiri a obiectelor legate de prepararea şi consumarea vinului, rădăcinile cărora pot fi întâlnite deja ma târziu în Marea Mediteraneană şi de între fluviile Tigru şi Eufrat. Se poate indica asupra unor forme verbale caracteristice în Nistrul de Jos cu paralele Mediteraneane şi din Asia Mică foarte străvechi. Astfel, *cada* adusă de Brown (Brown 1969, 146-170; Brown 1995, 136-148) – un volum, în Nistrul de Jos, pentru fermentarea vinului, este asemănătoare cu *wo-i-no ka-to-se* – cadă pentru vin ale „inscripțiile din Liniar B" creta-miceniană, şi cu cuvânt latinean *cadus vini* (Mallory&Adams 1997, 156). Grecii denumeau amfore ceea ce avea denumirea de *cados.* Cupa pentru vin în regiune Nistrului de Jos numită *cutie* – cei se corespunde în Ugarit - *qtn*, în limba etruscă – *qutun*, şi în varianta greacă – *koton*. Volumele rotunde pentru producerea şi utilizarea vinului în regiune Nistrului de Jos numită *găleata* - se corespunde cu varianta greacă – *gauloi,* în varianta latineană – *gaulus,* în varianta Ugariteană – *galu,* în varianta Akkadeană – *gullatu* (Mallory&Adams 1997, 158-159). Însuşi cuvântul *vino* din limba slavăse aseamănă cu cuvântul român *vin* din Nistru de Jos, cu Creta-Miceniană – *wo-i-no* (Brown 1969, 146-170; Gorny 1997,150) şi Pylosean - *we-je-we*, latinean – *vinum*, Ugaritean – *yēna,* Hititean – *wi-ya-na-a/wa-ā-na-a-s* (Brown 1969, 146-170; Gorny 1997,150), Luvian – *wintar /winiyanda* (Brown 1969, 146-170), greac clasic - *[w]οΐνος(ойнос)* (Gorny 1997,150) şi dialectul Cretan – *fainos.*

Cuvântul lui Homer *oinos* vin – sinonim a cuvântului indo-european *medu μέθυ(mead)* (Mallory&Adams 2006, 262; Brown 1995, 139) pentru băutura tare – produs al fermentării mierii, a mierii îmbietătoare sau a aşa-numitei miere de băut – *hydromeli.* În acele timpuri vinul de viță de vie şi de miere erau de nedespărțit (Kerenyi 1976, 42), până în momentul când vița de vie a început să dea dulceață. Aceasta a devenit posibil datorită cultivării viței de vie.

Deplasarea populației pe căile comerciale arhaice în toate direcțiile, în deosebi odată cu îmblânzirea şi domisticirea cailor, cu apatiția roatei şi construirea navelor arhaice, avea un caracter destul de dezvoltat, necătând la distanțele enorme. Descoperirile chihlimbarului baltic (Renfrew 1972, 467-8; Mallory& Adams 1997), a cositorului bohemic şi chiar britanic (Muhly 1985, 275-291) aflate în munții din Grecia şi din Marea Egee, ne vorbeşte despre aceea că arealul comerțului deja în epoca de bronz târzie se întindea pe câteva mii de kilometri şi cuprindea Marea Neagră (Bouzek 1985-1990, 30, 41). Aceasta a adus spre schimbul nu doar de idei religioase, ci şi de tehnologii în toate sferele economiei (Bachhuber 2006, 345-363; Cline 1994, 16-18; Shelmerdine 19975, 37-585, 1998a, 291-299; Palaima 1991, 273-310), şi în particular în cultivarea viței de vie şi prepararea vinului. Interpătrunderea ideilor şi conceptelor religioase nu constituie o piedică în căutarea locului unde a apărut cultul lui Dionis, fiind drept dovadă a începutului unei culturi dezvoltate de vinificație, însă pentru aceasta este nevoie de a stabili hotarele cronologice şi geografice.



Cea mai caracteristică particularitate a acestui cult constituie prezența, la toți participanții acestuia, a unui simbol comun – toiagul, denumit tirs *thyrs (Θυρσος).* Versiunea oficială a originii acestuia ne îndrumă cu rădăcinile sale spre cuvântul Hititean al mileniului al II-lea î.e.n. – *tuvarsa (tuwarsa),* cunoscut nouă datorită dicționarului de cuvinte străvechi a lui Hezichius (Hesychius). Cuvântul respectiv ni se tâlcuieşte ca *ramură.* Mai devreme, în epoca de bronz târzie, cuvântul *tuvarsa*

(viță de vie) era legat de divinitatea vegetativă, cum de exemplu poate fi observat monumentul din piatră din Irviz (Turcia), pe care este înfăţişată zeitatea *Tarhunt*, în mâna căruia este o legătură de spice şi struguri de viță de vie. Zeul ceresc al furtunii la luvieni şi hitiți – *Tarhunt (Tarhun,Tarhunt,Tarhuwant*), precum şi analogul hurrit –*Teşub (Teshub),* hatitean – *Taru* şi comparabil cu etruscean *Tarhon,* divinitatea ilustrată pe unul din monumente în Anatolia: "Tarhun al viței de vie" *(DTRH-hu-4-n tu-wa-r-s3-sa-a-n* (Merrigi 1964, 116-119; Brown 1995, 153-154)). Aceasta ne reîntoarce încă odată spre concepția timpurie asemănătoare , referitoare la o oarecare putere divină concentrată în umiditate din vița de vie, care în timpuri diferite şi în limbi diferite se numea respectiv acestor elemente. Tirs este întâlnit şi în Ugarit care a existat în paralel veacuri miceniene, sub denumirea de *tirsu,* ce însemna băutură îmbătătoare. Ugarit Sirien este aproape de Palestina unde cuvântul vechi *vinul sacru nou* se traducea ca – *tiroş (tirosh)*(Isaia 65:8): "*,,Aşa vorbeşte Domnul: " După cum cînd se găseşte zeamă într'un strugure, se zice: ‚Nu-l nimici, căci este o binecuvîntare în el!` tot aşa, şi Eu voi face la fel, din dragoste pentru robii Mei, ca să nu nimicesc totul*".

În timpurile Greciei arhaice, Bacchus era tipic înfăţişat cu ramurile de viță de vie în mâini, iar mai târziu, începând cu secolul V î.e.n. când a intrat în circulație cuvântul tirs (*thyrs*), Dionis a înlocuit toiagul cu tirs (Smith &Yates 1875, 1129). Necătând la toate neclaritățile, semnificația cuvântului *tuvarsa* se situează între toiagul de rituri şi vița de vie. Însuşi ramura *tuvarsa* şi constituie o parte şi din cuvântul tracic *tiras* (Hesychius). În lipsa dovezilor scrise originea tracilor se pierde în timpurilor stramosesc. Însă dovezile existenței proto-tracilor sunt bazate pe rămăşițe materiale. Mormintele proto-tracice ne reîntorc în mileniul III î.e.n., acolo unde tot ceea ce este legat de proto-tracii îşi face apariția. Aceasta ne permite să atestăm întâietatea proto-tracilor în etimologia tirsului şi deci rădăcinele acestui termen trebuiesc căutate în mileniul II î.e.n., posibil chiar şi la sfârşitul epocii eneolitului.

Totul indică la aceea că cultura timpurie a cultivării viței de vie şi a preparării vinului a avut legătură cu divinitatea locală relaționată cu umiditate. Chiar şi în prezent specialiştii în prepararea vinului ce activează în regiunea Purcari din Nistrul de Jos, ştiu că cele mai bune vinuri se obțin din viile care "*sunt întoarse cu fața spre Nistru*". Probabil că aşa a fost şi multe milenii în urmă pe acest pământ, când vița de vie sălbatică începea să acumuleze dulceața sa naturală în urma cărui fapt a devenit posibilă prepararea băuturii divine. La toate acestea se poate

afăuga şi particularităţile climaterice naturale (pante ideal line, îmbinarea umidităţii şi a temperaturii aerului în decursul anului întreg, o zonă largă utilă pentru selecţie şi vânzarea surplusurilor din producerea vinului), prezenţa unui element rar în sol – rubidiu, ce conferă vinului o nuanţă de rubiniu. Aceste soluri îşi au propriul său sort natural al viţei de vie – *Sirecţia Neagră*, numită de către locuitorii băştinaşi – *Rară Neagră*. Prezenţa acestuia în componenţa vinurilor locale conferă acestei regiuni unicitate şi însemnătate, devenind cartea de vizită a vinificaţiei moldoveneşti.



Aici ar fi potrivit să amintim de divinitatea Nistrului – Tiras. Precum a fost indicat mai sus, partea de jos a teritoriului de sub Nistru se evidenţiază pronunţat din punct de vedere arheologic de alte regiuni prin mulţimea de sacralităţi arhaice şi morminte preoteşti, care erau foarte vestite cu mult mai departe de hotarele regiunii, ceea ce poate fi dedus din numărul mare de animale consumate în timpul ospăţului funerar şi abundenţă de ceramică adusă de pe teritoriile cu depărtare de mii de kilometri. Din punct de vedere arheologic nu există dubii în privinţa faptului că pe acest teritoriu au fost prezente aşezări umane fără întreruperi timp de cel puţin cinci milenii şi jumătate şi referitor la aceasta sunt multe dovezi. Analizând caracterul uneltelor de muncă în timpurile eneolitului a veacului de bronz şi de fier, populaţia acestei regiuni se ocupa cu tăbăcirea pielii. Deoarece surplusul de piele era nu doar obiectul exportului şi material pentru prepararea, păstrarea şi transportarea vinului, ci şi a producţiei locale (Chadwick 1976, 27-8). Din această cauză până în prezent nu s-au păstrat multe din aceea ce ar fi putut să ne povestească despre viaţa cotidiană a acelor zile, credinţe religioase, numele divinităţilor şi a slujitorilor acestora. Dar din altă parte, este evident că numărul mare în înmormântările din zona Purcari a

obiectelor de cult din metal, piatră, os şi a ceramicii rituale, indică la aceea că aici se ocupau cu profețimea (Ivanova 2001, гл.5,п.5; Kovaleova 1991a, 66-69) şi chiar destul de timpuriu în practica rituală comparativ cu alte regiuni, unde se mai utilizau vinul şi instrumentele muzicale. Acestea şi indică asupra legăturii cu cultul lui Dionis.

Dovezile existente din Grecia aferente perioadei sfârşitului epocii de bronz şi începutului epocii de fier, relevă unele detalii legate de cultul lui Dionis. Dacă e să ne uităm la atributele simbolice, se poate de observat un şir de paralele cu atributica strătracică asemănătoare. Sculpturile zoomorfice ale sanctuarelor – *bucraniile*, se observă în atributele bovine a lui Dionis. Țapul din legenda tracică despre originea vinului, ce a atras atenția oamenilor asupra vinului, are paralele cu satirele, cu copitatele a mediului înconjurător dionisian şi cu cozile grase ale țapilor cu vin. Caracterul orgiastic al cultului tracic a intrat în caracterul orgiastic al cultului grecesc a lui Dionis. Caracterul fluvial a divinităților tracice timpurii are paralele cu atributele fluviale a silenilor dionisiene cu cozi de cai şi copite, care indică la aceea că acest cult îşi are rădăcinile în cultul divinității râului. Onomastica părții aferente Nistrului, în particular este cea mai străveche denumire a râului Nistru – *Tiras*, care are asemănare fonetică cu *Tiras-toiag* – denumirea atributului cel mai caracteristic al cultului dionisian.



În apsența dovezilor arheologice şi pierderea legăturii cu perioada arhaică, grecii clasici considerau că cultul lui Dionis a apărut din oraşul mitic *Nisa*. Gramaticul antic Ezihius Alexandrian (Hesychius) oferă lista întragă a aşezării Nisei, propuse de către autorii antici: Arabia, Etiopia, Egipt, Babilon, Marea Roşie, Tracia, Fesalia, Chilichia, India, Libia, Macedonia, Naxos, insula mitică mai la sud de Arabia şi Siria. Varietatea ipotezelor aflării Nisei deja în timpurile celea ne indică la aceea că misterioasa Nisa nu aparținea grecilor, ci îşi avea aşezarea departe de hotarele Greciei. Dacă Nisa s-at fi aflat în regiunea munții moderne Rodopi, atunci

grecii nu ar fi ghicit . Cuvântul însuşi se pare că a fost inventat pentru că să lămurească originea îndepărtată şi străină a lui Dionis. Apariția poporului hitiților în această căutare a izvoarelor cultului, istoria datorează lui Apolodor, care urmându-l pe Ferecid, se baza pe aceea că pruncul Dionis era adăptat de nimfa – ghiadă a ploii din Nisa. Şi deaceea că la hotarul unei noi ere legendarii hitiți ai sfârşitului erei de bronz, ce se numeau *nesiți*, trăiau în Anatolia, s-a şi format părerea greşită despre originea din Asia Mică a cultului dat. În realitate, cu mult timp înaintea hitiților, se ştie că deja către începutul mileniului II î.e.n. valul de indo-europeni a migrat peste Balcani spre nord- vestul Anatoliei, prin care trecea migrarea de neoprit a tracilor. Relațiile comerciale ale epocii de bronz în Marea Egee, deja avea un caracter polietnic (Bachhuber 2006, 345-363; Cline 1994, 16-18; Shelmerdine 1997, 537-585; 1998a, 291-299; Palaima 1991, 273-310; Niemeier 1999, 141-155) şi avea loc schimbul de idei religioase.

Destul de importantă este legătura dovezilor creta-miceniană cu acele dovezi care indică asupra originii lui Dionis pe pământurile tracice. Analiza lingvistică, arheologică şi istoriografică a acestor dovezi permite lămurirea obiectivă în toate aceste lucruri. Informația exclusiv prețioasă referitor la cultul lui Dionis se conține în tablele inscripțiile din Liniar B. Pentru prima dată cuvântul Dionis a apărut în documentele gospodăreşti a curților din perioada creta-miceniană, iar mai precis aproximativ în anul 1250 î.e.n. În limbajul acelor timpuri numele era Di-vo-nu-so *(Di-wo-nu-so)*. În tabla din Pylos ale inscripțiile din Liniar B se spunea: „ Lui Zeus şi Dionis în dar mierea…” (tablele inscripțiile din Liniar B din Pylos: PY Xa 102 & PY Xa 1419; Palmer 1963, 414; Palaima 1998, 205-222), ceea ce însemna probabil productul fermentării mierii. Însă Dionis, sub alte nume se întâlnea aici şi mai devreme: *pe-te-u* – Panteus, *i-va-ca* – Iach, *pa-co* şi *pa-ca-vo* – Bachhus, *che-me-ri-o* – Cemelion, *sa-ca-re-u* – Zagreus (Kerényi 1967, 68-69). În aceleaşi table pylosiene se întâlneşte



şi alt epitet *Ereuter – e-re-u-te-re* (tablele inscripțiile din Liniar B: C.n. 3.1-2; Puhvel 1964, 161-170; Kerényi 1967, 68-69). *E-re-u-te-ro-se* – însemna a fi liber şi având acelaşi sens era considerat drept eiptet a lui Zeus (Pindar şi Herodot). Acest epitet exprimă numele lui în Roma la *Liber Pater*, adică liber. Gigin îl menționează pe *Tatăl Libera* (Dionis roman) dintre puținii muritori care au căpătat nemurire şi desemnează epitetul acestuia – "dublumatern" (Hyginus, 167). Este remarcabil faptul că în limba tracică cuvântul "liber" se traduce ca *sabazias.*

Sabazios – inițial tracic, iar apoi şi frigien – divinitatea vinului, care în Grecia s-a contopit cu Dionis, iar în Roma – cu Jupiter. Numele "Sabazios", era originar probabil că semnifică "salvatorul sau eliberatorul". El se consideră a fi fiul lui Zeus şi Persefona, cu care Zeus s-a combinat preluând chipul unui şarpe. Cultul lui Sabazios purta un caracter de desfrâu. Istoricul Strabon îi menționează pe frigieni ca fiind originari din Tracia, de unde şi s-au preluat în Frigia credințele religioase cu nume de zeități riturule venerate a acestora acompaniate de cele instrumente muzicale ce se utilizau la serbări. În fruntea zeilor care erau comuni pentru traci şi frigieni, istoricul îl desemnează pe Sabazios, pe care grecii îl identificau cu Dionis, numindu-l "Străvechiul Dionis". Din aceasta rezultă că cultul acestuia provine de la strămoşii traci. Multe trăsături a lui Sabazios tracic care au fost ataşate chipului frecului Dionis, pot fi explicate prin apropierea ideilor religioase greceşti de cele tracice. Aceste două divinități, inițial separate, erau concepute de către greci ca fiind in singur zeu. În limitele puterii de rudenie etnografică inițială, amintirile despre care se mențineau din punct de vedere istoric fără de întrerupere, unitatea interpretărilor religioase la frigieni – popor asiatic şi la tracii – popor european, era un fenomen tradițional. Simbolul lui Sabazios era înfățişat în chipul unui taur sau a omului cu coarne de taur. Însoțitorii şi însoțitoarele lui Sabazios din Tracia erau aceleaşi divinități secundare precum şi cultul lui Dionis: Pan, Silen, satirele, menadele, nimfele.

Una din cele mai convingătoare indicări asupra caracterului tracic şi rudeniei nistrene a cultului lui Dionis se manifestă în educatorul şi hrănitorul acestuia, care l-a călăuzit pretutindeni – Silen. Legătura indisolubilă şi identificarea cu Dionis se dovedeşte prin unitatea provenienței acestora din depărtata pentru greci, mitica Nisa, unde după legendă Silen a fost rege. Aici el l-a crescut şi l-a educat pe Dionis, pe care l-a inițiat în toate cunoştințele şi artele, învățându-l să practice vinificația şi apicultura, totodată fiind într-o strânsă legătură de prietenie. În aşa fel, întâietatea în

inventarea vinificației îi aparține, fără dubii lui Silen, iar Dionis sau Sabazios era doar exprimarea ideei de eliberare de la "căile pământeşti la cele cereşti".

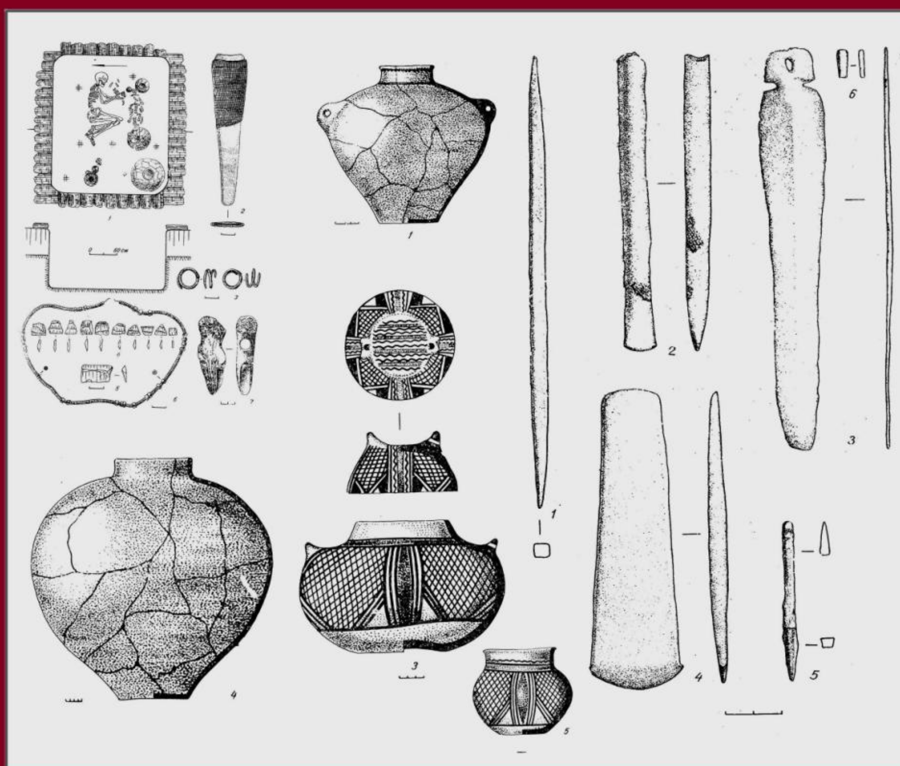
Pentru prima dată cuvântul Silen a apărut în regatul miceneian, unde şi cuvântul Dionis este pe tabla din Knossos a aceleiaşi perioade – *si-ra-no "Silanos"* (tabla inscripțiile din Liniar B din Knossos V 466.1; Landau 1958, 257; Palmer 1963, 235-414). Etimologia indo-europeană clară a numelui Dionis, atît de sincere corespunzătoare esenței acestui zeu, evident indică asupra faptului că merge vorba despre "transfer". Altfel spus, Creta-Micenienii au perceput de la autohtoni chipul zeului, cu un nume neînțeles pentru ei, şi i-au dat un nume nou, care clar evidenția proveniența lui.



Relațiile apropiate ale silenilor cu stihia apei se exprimă prin atributele de cai (urechi, coada, copitele), deoarece calul este un simbol comun în grupul divinităților acvatice din mitologia greacă. Inițial ceea ce se referea la originea *silenei* era legat de divinitățile râurilor, izvoarelor şi de locurile abundente cu apă şi cu o vegetație bogată, ceea ce era total contrar *satirilor* – demonii munților şi pădurilor. Pe teritoriul locuit de tracii arhaici – baştina lui Dionis şi Silen – este doar un singur râu – Tiras, care şi după denumire se aseamănă cu toiagul-tirs (*thyrs*)– atributul cultului lui Dionis. Iar din punct de vedere arheologic, în perioada când au apărut condiții prielnice pentru dezvoltarea vinificației, atributul dat deține un nivel înalt de activitate religioasă legată cu consumarea vinului, cu apariția uneltelor de vin, a instrumentelor muzicale şi a obiectelor cu ajutorul cărora se prezicea viitorul. Regiunea Nistrului de Jos era renumită pentru sacralitățile şi preoții săi departe după hotarele sale (Yarovoi 2005, 87-112). În epoca de bronz, triburile ce locuiau pe pământurile de nord de lângă Marea Neagră, stabilesc relații cu țările mediteranene îndepărtate (Ievlev 2003), unde şi apar primele cunoştințe despre cultul dat. Evident că aceste presupuneri sunt bazate pe ceva solid.

Prototipul legendarului „*Rege din Nisa*" – Silen - care a dezvăluit lui Dionis secretele naturii şi l-a învățat vinificației, poate fi regiu şi sacerdotul suprem al epocii de bronz, mormântul căruia a

fost dezgropat în movila din împrejurimile satului Purcari, mormântul fiind vestit în rândul specialiştilor ca „*Edinicika*” (Yarovoi 1990, 63-67; Yarovoi 2005, 87-96). Primul lucru ce a atras atenția arheologilor a fost prezența vaselor de formă neobişnuită şi a uneltelor de muncă a acestui celebru emerit a sfârşitului secolului de cupru şi piatră – începutul epocii de bronz. Ceea ce pare a fi neobişnuit este faptul că acesta a fost un om-uriaş de înălțime gigantă şi putere fizică mare. Înălțimea lui constituia 2 metri şi 15 cm, ceea ce este aproape de două ori mai mult decât înălțimea unui om simplu a acelei epoci. Aceste circumstanțe au avut un rol decisiv în alegerea candidatului în postul lui Silen, însă referitor la aceasta ne vom opri mai detaliat mai jos. În



mormânt erau prezente toate cele trei insigne ale puterii (Dumézil): *preoțească* – un vas grațios de mărimi medii ornat cu picturi negre şi opt vase rituale de formă rafinată cu picturi simbolice de diferite culori de ocră, ornamentate cu urme de şiret; *militară* – pumnal de bronz şi secure; *a puterii civile* – săpăligă din corn şi 11 anexe de siciliu a secerii constitutive. Sub un vas mare se afla o sulă din bronz şi un cuțit scurt cu tăişul pe jumătate tocit, iar lângă cap se afla o daltă din bronz, o teslă şi alte descoperiri. Coada sulei şi a cuțitului erau învelite în resturile de material

din in a epocii timpuriu de bronz – semnul apartenenței obiectului dat la rit religios. Această tradiție străveche de a înveli cu fâşii de material (Kerényi 1976, 36-42) este simbolul sacralității – precum un ecou în zilele noastre îl constituie procesul de înfăşurare a copiilor mici în faşă. Articolele de rit aflate sub granulari indică asupra cultului unei divinități a vegetației, iar forma şi mărimile vaselor ne sugerează că acestea erau folosite pentru manipularea ci vinul. Tot aici a fost găsit toiagul său sculptat din lemn, şi anume din stejar. Podoaba lui de pe cap era bogat ornată cu lănțişoare dese din zeci de cerculețe osoase mărunte şi în părul de lângă tâmple erau introduse patru cercuri argintii, care de obicei sunt întâlnite doar două la număr. În total aici au fost descoperite câteva sute de obiecte diferite dintre care şase articole sunt confecționate dintr-un metal foarte prețios în Europa pe acele timpuri. Somptuozitatea rar întâlnită care a fost prezentă la ritualul de înmormântare confirmă şi dimensiunea festiviteții funerar, acompaniat de sacrificii de animale în cinstea defunctului, a 15 oi, doi tauri şi a trei cerbi nobili. Totul mărturiseşte despre aceea că moartea acestuia a constituit un eveniment important pentru contemporanii săi. În timpul prezent această înmormântare se consideră a fi una din cele mai bogate înmormântări a sfârşitului secolului de aramă şi piatră – începutului epocii timpurii de bronz în nord-vestul teritoriului de lângă Marea Neagră (Yarovoi 2005, 95).

Numele acestei personalități nu-l vom putea afla niciodată, dar el ar fi putut fi vestit departe peste hotare, datorită doar pentru aptitudinile sale şi pentru gradul de dezvoltare a cultului religios căruia i-a servit. Aceasta a contribuit la răspândirea cultului departe de hotare. Cultul dat evident folosea produsele viței de vie şi a mierii deja fermentate, ce conțineau alcool, în combinație cu aptitudinile profetice, şi l-a înrudit cu acela care a ajuns până în prezent în chipul lui Silen. Reconstruirea numelui divinității căruia i se închina acest rege–sacerdot, poate fi doar Sabazios, deoarece este ştiut că tracii archaici se închinau lui în chipul unui taur sau a unui om cu coarne de taur. Pe aceştia şi îi întâlnim în chipul *bucraniilor* de piatră pe tot teritoriul de sub Nistrul de Jos.

Este foarte interesant faptul că în timpurile mai târzii pe acest teritoriu locuiau schiții şi triburile înrudite lor – *agatirşii*, care „*acționând în comun se combinau cu femeile*” (Herodot), adică aceleaşi elemente precum şi în cultul dionisian; „*geții, dăruitorii de nemurire*” (Arian) – legați de dioniseism şi *tirsageții* (Valeii Flak), chiar în denumirea cărora este prezentă simbolica dionisiană. De la istoricii antici – Herodot şi Arian – nouă ne sunt cunoscute numele a doi regi –

Idantirs şi *Agatirs.* Tirs în acest cuvânt este tradus folosind rădăcini arhaice indo-europene comune în noțiunea „*uriaş, demon, magician*” – fapt ce constituie o dovadă incontestabilă a originii nistrene a tirsului, şi deci şi a cultului în întregime. Această interpretare a lingviştilor (Petrov 1968, 24, 115-117 etc.) este posibilă în condiția acceptării de către aceştia a ipotezei referitoare la străbaştina de nord de Marea Neagră a indo-europenilor. Perioada istorică, în care a trăit eroul nostru, din punct de vedere arheologic în zona a culturii arheologice Yamna (Pit [Grave] Culture), unde de un număr de istorici se presupune a fi străbaştina a stră-indo-europenilor *(Urheimat).* Pe pe lângă aceasta amintim că persoană mitică *Agatirs* sau *Agafirs* este legendarul fiu a lui *Heracles* şi feciorul a femeii cu picioare după chipul şarpelui – a fiicei râului, cultul căreia se observă în trăsăturile de cal a lui Silen. Conform legendei scitice de la dânsul au provenit agatirşii înrudiți sciților (Herodot IV 9, 10, 100, 104), adică se au în vedere evenimentele precedente timpului scitic. Aşadar, reconstruind numele lui cu folosirea tuturor datelor a acestei descoperiri, situației istorico-arheologice şi în baza asemănării unor formări de specii gramaticale la diferite popoare, care cândva a trăit într-o viață lingvistică comună (Renfrew, Fortson, and Clackson, 1994; Gamkrelidze, Ivanov 1995), se poate propune cu un oarecare grad de precizie că numele acestui om printre puținii muritori care “*au căpătat nemurire*”, era aproape de cuvântul Tirs.



Cercetătorii Greciei clasice care au studiat originea cuvântului *tirs* (*thyrs*) au fost lipsiți de acele privilegii care există în prezent în domeniul schimbului ştiințific. Dar principalul în decodificarea limbajului este volumul materialului arheologic a micenienii şi a minoicii. Desigur că atunci ei nu ar fi obligați să caute rădăcinile acestui cuvânt în limbajele străvechia popoarelor vecine. În timpul prezent există dovezi ai cinstirilor rituale *ti-ri-se-ro-e* – a figurei sfinte lui Pylos (Bennett 1958, 43-4; Linear B tablet (PY 1204, Tn 316)). Aceasta a fost figura generică căreia i se închinau percum unui erou şi unui strămoş emerit a clanului *vanacilor* (regilor) *Pakijana/ Pakijane* care întruchipa puterea generică a clanului. Cuvântul *ti-ri-se-ro-e* este forma arhaică a cuvântului erou – *Tiris eroe* – eroul Tiris (Antonaccio 2006, 384). În epoca de bronz încă nu se făcea diferența

dintre noțiunea de strămoş şi erou, deaceea cu îndrăzneală putem presupune citirea – *Strămoşul Tirs (adică Tirsul nostru din Purcari)*. Această tradiție arhaică greacă chiar a supraviețuit până la perioada Greciei Clasice în formă de închinări cultului *Tritopatores* ori *Tritopatreis* în multe locuri, dar în special în Atică şi chiar după hotarele Greciei (Jameson 1993, ; Clinton 1996, ; Curti and van Bremen 1999). Deasemena "*Tirsul din Purcari*" exprimă trăsături triple (Dumézil) a sacralității sale într-o persoană. Un caracter similar *deține şi Tritopatores.*

Trebuie de evidențiat faptul că înmormântarea din Purcari cu că este cea mai mare din regiune în acea perioadă, din fericire nu este unica găsită de către arheologi. Descoperirile din Olăneşti, Tudoreşti, Krokmaz, Rascaeții Noi, Caplani, Ciobruci, Majac şi altele, deasemenea conțin dovezi ai prezenței cultuliui dezvoltat (Ivanova 2001, гл.2-3), care utiliza vinul, profetismul şi instrumentele muzicale. Ținând seama de existența relațiilor comerciale, arealul cărora număra mii de kilometri şi prezența în centru a obiectelor din locurile depărtate unde societatea şi economia au fost cele mai dezvoltate, adică Marea Egee, şi nu este foarte dificil de a reconstrui conform documentelor şi descoperirilor, cum ar putea fi aproximativ denumit acest teritoriu.

Cele mai timpurii documente păstrate se referă la perioada de timp mai târzie – aşa numita perioada palatelei regale creta- miceneană a Greciei arhaice. Amintim că aceste documente au fost scrise cu inscripțiile din Liniar B decodată. În această perioadă conform dovezilor se spune că chiar dacă micenieni se închinau divinității unificate mai târziu într-un cult unic a lui Dionis, componenta vinului încă nu avea un rol important pentru micenieni precum îl avea pentru traci şi popularitatea lui nu era semenea comparativ cu perioada Greciei Clasice. Cultul lui Zeus a acestei perioade conținea elemente inițiale ale cultului vinului, care a căpătat dezvoltarea sa finală în chipul lui Dionis şi a împrejurimilor sale. Aceasta se explică prin aceea că economia curtească întotdeauna avea nevoie să-şi întregească resursele, inclusiv şi cele umane. În țară mereu soseau muncitori de departe. Numărul acestora era atât de mare încât ei aveau sanctuarele sale şi se închinau divinităților sale. După părerea cercetătorilor teritoriilor din preajmă, unde se stabileau veneticii, deseori erau denumite conform localităților migranților sosiți (Nikoloudis 2006, 42-56). Ei aduceau şi mărfurile sale care se impozitau cu taxe. Dar se ştie că existau şi cei "*liberi*" (ereuter-liber) de impozite (Killen 1984, 241-305). Aceasta se referea la unele localități, locuitorii cărora aduceau lucruri exclusive, cel mai probabil de importanță culturală, care pe timpul cela era băutura de miere din hram şi vinul de preparare specială.

Cureții – ghicitorii în Creta, sacerdoții Rheii. După contopirea cultului lui Kybela (Cybele) cu cultul Rheii a *cureților* au început a fi identificați cu *coribanții.* Ei, asemenea lui Silen şi satirilor, l-au educat pe pruncul lui Zeus şi această castă preoțească avea privilegii deosebite, din domeniul căruia s-a evidențiat tribul ce deținea statutul vanacului (regelui), cinstirea căruia este



descrisă mai sus. "*Cureții – creaturi demonice, asemănătoare acestora sau slugile zeilor; încât aceste tradiții se intercalează cu povestirile despre ritualuri sacre bine cunoscute, fiind parte a mitologiei, parte legată de educarea pruncului lui Zeus la Creta sau legată de orgiile în cinstea Maicii zeilor*", - scria istoricul antic Strabon. Şi mai departe: "*Pe scurt vorbind ei toți sunt considerați creaturi asemănătoare oamenilor inspirați şi infectați de nebunie, care în chipul slujitorilor divinității, în timpul efectuării ritualurilor sacre, înfricoşează oamenii prin dansurile de luptă, ce aveau loc cu prezența înarmării totale sub zgomotul şi sunetul chimvalelor, timpanelor şi a armelor în acompanierea flautului şi țipetelor. Din această cauză aceste ritualuri sacre sunt considerate într-un raport bine cunoscut – ritualuri înrudite, petrecute de samotracii în Lemnos şi în alte locuri, deoarece slugile divine se denumesc acolo cu unul şi acelaşi nume...Pe lângă aceste ritualuri sacre, în Creta se petreceau şi alte ritualuri speciale în cinstea lui Zeus, cu orgii; aici participau şi slujitorii, care în cultul lui Dionis erau satirii. Ei erau numiți cureții*" (Strabon.10. 3.6-21).

În limitele acestei cercetări este interesant de a discuta: ce conțin tablele scrisorii-B lineare referitor la divinitatea şi cultul lui Dionis şi principalul – ce toponime sunt legate cu el? Din timpul decodificării scriere scrijelite pe tăblițele din lut din Micene (inscripțiile din Liniar B) până în prezent materialul epigrafic referitor la *Di-vo-nu-so* şi *Si-ra-no* s-a îmbogățit considerabil, ceea ce cu mult ne-a avansat în perceperea paleografiei, cercetărilor din arhive,

ortografiei şi fonologiei. Din 256 de toponime identificate de către specialiştii referitori la inscripțiile din Liniar B (Chadwick 1972, 102) aproximativ 185 sunt identificate. Dificultățile constau în denumirile grupurilor de oameni în care se oglindesc denumirile locurilor celor venetici şi localităților ce se aflau după hotarele regatului. Câteva toponime prezintă interes în legătură cu tema atinsă de noi referitoare la denumirea locurilor depărtate şi caracterul activității locuitorilor acestor locuri, şi deasemenea altă informație legată de aceasta.

Palmer, iar mai târziu Kerenîi, ne demonstrează textul a două rable: *vo-no-va-ti-si (wo-no-wa-ti-si)* (tablele inscripțiile din Liniar B din Pylos PY Vn 48.6 и Pylos Xb 1419; Palmer 1963, 414), adică *oinovatisi* sau *"femeile din Oinoa".* Ambele table sunt legate de activitatea religioasă, iar mai precis de Dionis şi de vin. Localitatea *Oinoa (Οἰνόα)* sau *Oine (Οἰνη)* probabil că conține noțiunea *"localitatea vinicolă".* Acest cuvânt a fost utilizat nu mai puțin de 20 de ori pentru îmsemnarea localității sau a râului (Puhvel 1964, 168) şi denumirile de femei asociate cu acest cuvânt sunt semantic legate cu cultul dionisian. Reieşind din context, aceste cuvând are legătură cu familiile vâslaşilor (adică navigatorilor) şi ăn legare semantică – cu meseria de tăbăcărie. Pe lângă aceasta, oamenii simpli ce veneau din depărtări se numeau "oi octapodes" *(οι οκτοποδες)*, deoarece ei aveau doar o singură căruță cu doi boi (*oi, Oium* – denumire antică a pământurilor Nistrului de Jos). Unii dintr-înşii reuşeau să nu-şi schimbe meseria de baştină. În acest caz, tăbăcirea pielii şi confecționarea din piele a obiectelor precum cozile din pielicele de țap pentru prepararea, păstrarea şi transportarea vinului, s-au păstrat doar din punct de vedere epigrafic.

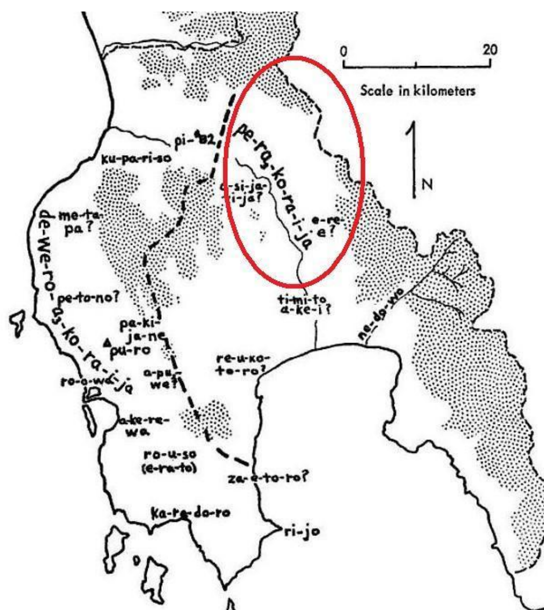


Pu-ca-vo (p*u-ka-wo/purkawoi)* (inscripțiile din Liniar B: An 39 v.4; Fn 837; Fn 50; Olivier 1960, 114-119; Killen 2001, 437) sau *purcaeus (πυρκαεύς)* "aprinzătorul de foc", de la cuvântul grecesc *pur (πυρ)* şi *caio (καίω)* – "aprinzător"- cuvânt ce înseamnă migranții, folosiți în gospodăria templelor aferente palatelor creta-miceneană în calitate de păzitori şi purtători ai făcliilor de ritual. Cu toate că această interprezate a lui J.P. Olivier şi a altor este pur etimologică, mulți autori semantic o leagă cu activitatea de cult religios. Dacă acceptăm acest punct de vedere atunci se obține că rădăcina cuvântului *purcaeus* aproape totalmente coincide cu rădăcina

toponimului Purcari. Contextul nostru şi propunerea dată a lingviştilor trebuie să devină obiectul cercetărilor ulterioare a interconexiunii acestora. Ar fi bine de menționat că în această relație epitetul lui Zeus - *Fanaios*, care semnifică "făclie sfântă", îl leagă pe Zeus şi Dionis (cultul cărora în Creta se cumulau) cu mierea pontifică, aducător într-o stare similară cu cea a vinului, adică îmbătare (Liapis 2007, 389-394; şi Porfiriu, Euripid, Ksenofont, Vergiliu, Hesiod), şi chiar se asociază cu prezicere (Ovidiu , Eliade 1982, 173).

Cuvântul apropiat după sunet Purcari – *pi-ke-ri-io* (tablele inscripțiile din Liniar B din Pylos: PY An 615.8 615.8*; o-pi-ke-ri-jo-de* PY An 724.3; 724.3; *o-pi-ke-wi-ri-je-u* PY Ta We 709.3; Perpillou 1968, 209) – *pirkerieu*, este discifrat de lingvistul francez din Sorbona J.L.Perpillou, care după context consideră că această noțiune aparține unei localități nestabile. Terminația – *de* în acest cuvânt sugerează sensul după hotarele regatului, iar – *eu* originea strâ-grecească a cuvântului.

Al treilea cuvânt şi cel mai reflector al esenței, după părerea noastră, este cuvântul discifratîn tablele din Pylos şi Knossos *u-pa-ra-ku-ia (u-pa-ra-ki-ri-ja* (tablele inscripțiile din Liniar B: PY An 298.1, H3; PY Cn 45.4.5.6.7.11) - *parakeria* şi *pu2-ra2-a-ke-re-u* (tablele inscripțiile din Liniar B: Nn 228.3) *purakereu* – se traduce ca "peovincie îndepărtată, regiune îndepărtată, margine" (Hajnal 1997, 33; Lane 2008, 102-106). Ambele toponime sunt interpretate în context "locul sfânt al regiunii îndepărtate". Locurile sfinte, îndepărtate la distanțe diferite de la centrele civilizației în Marea Egee şi pe peninsula Peloponeză, erau multe la număr. Însă câte locuri sunt de



acestea în care slujea legendarul preot-uriaş (tirs), ştiutor al secretelor nemuririi, care a fost un proroc minunat şi folosea vinul în cultul său având toate atributele divinității cinstite în timpul micenean şi cel mai interesant este: ar fi oare el parte a cultului? Popularitatea sa ar fi trebuit să

fie atât de mare încât chiar şi în timpuri mai târzii râul lângă care acesta locuia a fost numit ulterior de către urmaşii Micenienii cu acelaşi cuvânt- Tiras.

Vom evidenția încă o intercalare dintre toponimul Purcari şi cuvântul *parcui-gheştin/parkui-GEŠTIN,* (KUB 36.110:35) "vin pur" de la *parcuva/parkuwa(i)* "curățire, curățenie, castitate" al lexiconului luvian (Melchert 1993, 165-169; Gorny 1997, 150). Deasemenea se cunoaşte că în lexiconul din Akkad şi Babilon este atestat cuvântul *parakku* – "camera zeilor, altar, platformă pentru tronul cel sfânt" (Sayce 1901, 9; Kilmer 1963, 429: 274-75, 443: 152-55; Horowitz 1998, 12) (sinonim *ibratu* – "sanctuar sub cerul liber" (George 1992, 411)); deasemenea conducător, rege, rangul superior, conducător măreț sau conducător-uriaş (Talbot 1870, 63). Acesta este rezultatul relației recunoscute şi interschimbului dintre Micenienii şi vecinii Anatolicii, şi deasemenea cu vecinii din teritoriile de nord aferente Mării Negre, urmărite din punct de vedere arheologic din secolul XV-XII î.e.n. (Ievlev 2003).



Pot fi aduse şi alte exemple, însă acestea vor fi incluse în cercetarea consacrată special şi aparte. Oricare ar fi originea toponimului Purcari – "locul sfânt al regiunii îndepărtate", "vinul sfânt şi cast" sau ""sanctuar sub cerul liber", fără dubii aici este prezentă partea componentă foarte dezvoltată din punct de vedere al ritualului ce aparține aşezărilor tracice din Nistrul de Jos. Aceasta ne mărturiseşte dezgropările arheologice, materialul epigrafic, dovezile etnografice şi lingvistice. Chiar şi enumerarea acestor denumiri ne permite să spunem despre legătura de continuitate dintre religiile comunităților străvechi tracică şi miceniană din partea de nord a teritotiilor aferente Mării Negre, care este confirmată deasemenea de locuirea constantă a oamenilor lângă sanctuarele mari, care constituie dovezile exercitării cultelor continue.

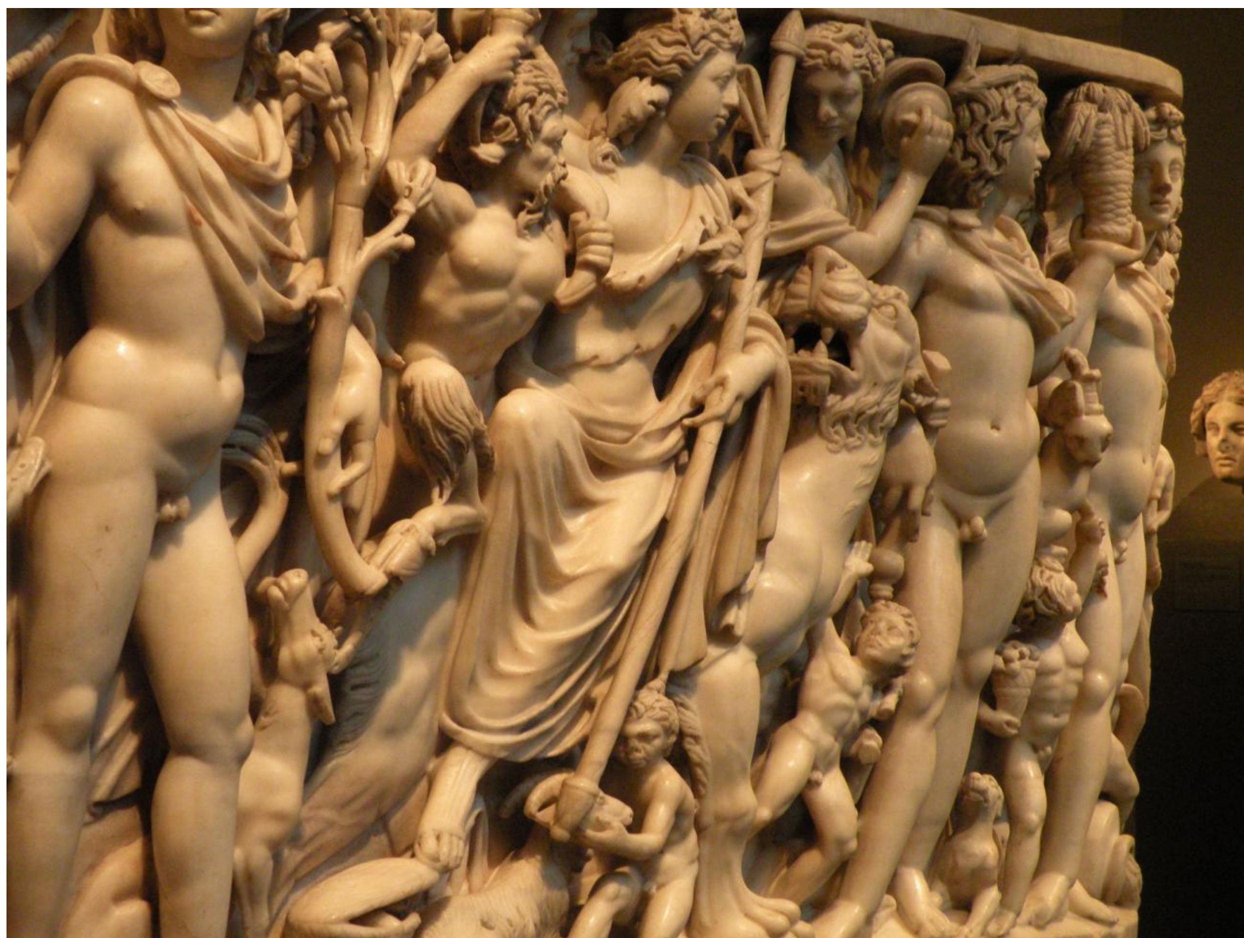
Pentru cititorul care atent urmăreşte mersul ideii noastre nu ar fi o surpriză dacă s-ar fa făcut cercetări radioizotopice a obiectelor culturii materiale din oraşele Greciei arhaice, Marea Egea, litoralul de vest al Asiei Mici, şi s-ar fi descoperit corespunderea componenței materialelor din

ceramică în solurile naturale a nord-vestului teritoriilor aferente Mării Negri. Căci, spre exzemplu în oraşul Malia ceramica epocii medie a bronzului în mărime de 34% este confecționată din argilă nelocală (Hacigüzeller 2009, 8). Apariția în Micene, Tirinf, Iria şi în alte zece oraşe a vaselor din argilă, neasemănătoare cu cele arhaice, în perioada imediată pînă la declinul Cretei, a atras atenția multor cercetori. Majoritatea din aceştea considiră că” ceramica barbară” este lăsată de cître grupele etnice străini. Părerile se deferențiază doar în stabilirea centrului inițial, de unde au şi apărur purtătorii acestei tradiții ceramice: în calitatea candidaților posibili la „ distrugătorii centrelor aheice” se numesc Ilirienii, Tracii, Dorienii. D. Ratter, pentru prima dată a atras atenția asupra acestui element străin pentru cultura miceneană şi a menționat că arealul acestei ceramici este destul de vast: regiunele spre Dunărea, Troia, Galia, însă centrul inițial al “ceramicii barbare” el totuşi considera că este teritoriile “Halshtadtului tracic” al României şi Bulgariei (Safronov 2000, 275-286; Ratter 1975), care se întindea până la Nistru. Această ceramică modelată grosolan, după părerea lui Ratter este foarte apropriată ceramicii din Coslogeni (Noua-Sabatinovka-Coslogeni) şi Troiane a aceleaşi perioade. Cerneacov atribuia „ ceramica barbară ”din centrele aheice, culturii Sabatinovka (Cherneakov 1983, 34-42), din punct de vedere genetic cu continuitate Belozeră. Aici noi iarăşi accentuăm arheologii încep să relaționeze cultura arheologică a acestei perioadei cu cea etnică.

Un argument destul de important în favoarea acestor relații dintre teritoriile aferente Mării Negre şi Balcani şi Marea Egee, este mențiunea lui Vergiliu (Eneida) la începetul erei noastre despre “«*agatirşii colorați*» (Agathyrsi) în Delos. Cître timpul lui Vergiliu agatirşii arhaici despre care noi ştim nu ar fi trebuit să mai existe. Herodot atribuia apariția întemeietorilor agatirşii de bază aproximativ anului 1512 î.e.n., adică cu „ o mie” de ani înainte de lupta cu Dariul I. De aceea în perioada antichității ei erau numiți după numele femeilor – străbuni cu ajutorul semnelor care le înfrumuseța corpurile cu tatuaje de ornament rombo-meandric. De



asemenea cuvântul miceneian *lavaiaia /ra-wi-ja-ja (=lāwiyayā / lāwiaiai)* (tăblițe de inscripțiile din Liniar B Ad 686.a; Lane 2004, 82; Heubeck 1969, 543) este termen pentru femeile – prizoniere, capturate în calitate de pradă. Acest termin indo-european străvechi se atestă în baza unui termin paleo-balcanic-etnonimul Paionian *laiaiou(Λαιαιοι)* şi grecesc laos *(λαός)*/lava „popor”,”armată”. Cuvântul *lava–ghetas* / *lāwāgetās (la-va-ge-ta-s),* care de asemenea unii muncitorii speciali sosiți care erau ataşați la palatele Micene, poate fi raportat la cuvântul *geți*, şi deci la *tirageții* de sub Nistru. Căci chiar şi în Ucraina de vest la izvoare râului Nistru au fost observate o multitudine de toponime care apropie această regiune către Balcani, cu cercul traci-ilirian, şi aceştia se atribuie unei perioade mai timpurii – încă la cultura neolitică Cucuteni-Tripillye cu 5-3 milenii î.e.n. (Telegin 1990, 58).



Pentru noi aceste amănunte reprezintă un interes deoarece anume după apariția pe pămînturile greceşti a străinilor, atît şi din partea teritoriilor Nistrene, cu care sunt lagate culturile arheologice desemnate, în Grecia arhaică se începe declinare acesteia, iar în perioada Greciei Clasice ulterioară acestui eveniment, cultul lui Dionis capătă un caracter grecesc comun (Jeanmaire

1951, 504) al cultului vinului. În epocile următoare strămoşii celor ce au lăsat urme a ceramicii grosolame şi a armelor caracteristice în regatul Micenean, l-au adus lumii pe Silen de la care Dionis a devenit unu e aşa cum îl cunoaştem nou astăzi. Şi îmreună cu aceasta ne-au lăsat o cultură dezvoltată a vinificației.

Tradusă din limba engleza de către Mihai Cotorobai

Publicații relevante:

Antonaccio 2006: C.Antonaccio, The Thrice Hero and ancestor cult, In: Ancient Greece: from the Mycenaean palaces to the age of Homer by Sigrid Deger-Jalkotzy, Irene S. Lemos, Edinburgh Leventis Studies 3, 384.

Antonaccio 1993: C.Antonaccio, Tomb and hero cult in early Greece: the archaeology of ancestors, In: Dougherty, C. and Kurke, L. (eds), Cultural poetics in archaic Greece, Cambridge: Cambridge University Press, 46-70.

Antonaccio 2002: C.Antonaccio, Wariors, traders, ancestors: the "heroes" of lefcandi, In: Munk Hotje,J. (ed.), 'Images of Ancestors', Aarhus: Aarhus Studies in Mediterranian Archaeology 5, 13-42.

Arroyo-Garcia 2006: R. Arroyo-Garcia et al., Genetic Evidence for Multiple Centers of Grapevine (Vitis vinifera L.) Domestication. Molecular Ecology 15, 2006, 3707-14.

Bachhuber 2006: C.Bachhuber, Aegean Interest on the Uluburun Ship. AJA vol.110,2006, 345-363.

Bennet 1958: E.L.Bennet Jr., The Olive Oil tablets of Pylos (Minos Suppl.2), Salamanca: Universidad de Salamanca, 43-4.

Bloedow 1991: E. Bloedow, Evidence for an Early Date for the Cult of Cretan Zeus, In: Kernos Vol. 4 (1991), 139–77.

Bouzek 1985: J. Bouzek, The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B.C. (Prague 1985), 30ff, and 41ff.

Brown 1969: J. Brown, The Mediterranean Vocabulary of the Vine. Vetus Testamentum, Vol. 19, Berkeley 1969, Fasc. 2, 146-170.

Brown 1995: J. Brown, Israel and Hellas. The Mediterranean Vocabulary of the Vine, Walter de Gruyter publishing, (Berlin-New York 1995), chapter 4, 149-168.

Burkert 1985: W.Burkert, Greek Religion. Dionysos, (Oxford 1985), 162.

Campbell 1964: J.Campbell, The Masks of God, Vol. 3: Occidental Mythology, (New York: Viking Penguin 1964), 76.

Chadwick 1972: J. Chadwick, The Mycenaean Documents, P., 125-127. In: W. McDonald, G. Rapp, The Minnesota Messenia expedition: reconstructing a Bronze Age regional environment, (Minnesota 1972), 102-110.

Chadwick 1976: J. Chadwick , The Mycenaean World, (Cambridge: Cambridge University Press 1976), 27-8.

Chadwick 1988: J. Chadwick, The women of Pylos, in Texts, Tablets and Scribes: Studies in Mycenaean Epigraphy and Economy Offered to Emmett L. Bennett, Jr. Minos, Supplement 10, Salamanca, Ed. Universidad de Salamanca, 1988, 43–95.

Cline 1994: E.Cline, Sailing the Wine-Dark Sea: International Trade and the Late Bronze Age Aegean. In: British Archaeological Reports:International Series 591,(Oxford: Tempus Reparatum 1994),16-18.

Clinton 1996: K.Clinton, 'A New Lex Sacra from Silenus: kindly Zeuses, Eumenides, impure and pure Tripatores, and Elastiroi', Classical Philology 91, 159-79.

Curti 1999: E.Curti and Reit van Bremen, 'Notes on the Lex Sacra from Silenous', Ostraca 8, 21-33.

De Fidio 1987: P. De Fidio, Palais et communautés de village dans le royaume mycénien de Pylos. In: Tractata Mycenaea: Proceedings of the Eighth International Colloquium on Mycenaean Studies, Ohrid, 15–20 September 1985, (Skopje), 1987, 129–49.

Deger-Jalkotzy 1999: S. Deger-Jalkotzy, Military Prowess and Social Status in Mycenaean Greece. In Polemos. Le Contexte guerrier en Égée à l'Âge du Bronze. (Aegaeum 19), ed. R. Laffineur, (Liège-Austin: Université de Liège and UT-PASP 1999), 121-131.
Deger-Jalkotzy 2006: S.Deger-Jalkotzy and I.Lemos, Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer. Edinburgh Leventis Studies Vol.3 (Edinburgh: Edinburgh University Press 2006).
Diccionario Micénico (ed. Aura Jorro), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Filología , (Madrid Vol 1., 1985; Vol. 2, 1993).
Euripides. Cretans (trsl. H. L. Jones), Loeb Classical Library, (Cambridge, Massachusetts 1970) comprehensive edition of R. Kannicht, vol. VI, fr. 472.9–15.
Eliade 1956: M.Eliade, The Sacred & Profane: The Nature of Religion", (San Diego New York London: A Harvest/HBJ Book 1957), 97-150.
Eliade, M. 1982. A History of Religious Ideas. The University of Chicago Press, (Chicago and London 1982). Vol. 2, 170-179.
Friedrich 1952: J.Friedrich, Hethitisches VWrterbuch (Heidelberg 1952), 255 – 273.
Frost 1982: H.Frost, Stone Anchors as Clues to Bronze Age Trade Routes, Thracia Pontica I, 1982, 280-289.
Gasparro 1985: G.S.Gasparro, Soteriology and mystic aspects in the cult of Cybele and Attis, E.J.Brill (Leiden 1985), 9.
Gallavotti 1964: C. Gallavotti, A. Sacconi, Inscriptiones Pyliae ad Mycenaeam aetatem pertinentes. Incunabula Graeca, vol. 1., (Rome1961), L. 2, 500. In: The Classical Review, Cambridge University Press (1964), vol. 14, 173-175.
Gamkrelidze, Ivanov 1995: T.Gamkrelidze, V. Ivanov, Indo-European and the Indo-Europeans. Mouton de Gruyter (1995).
Gergard 1857: E. Gergard, Griechische Mythologie (Berlin 1857).
George 1992: A. George, Babylonian Topographical Texts, BM 38602.col.iii (no.10), 1992, 369, 411.
Godart & Tzedakis 1991: L. Godart and Y. Tzedakis, RFIC 119 (1991), 129–49, esp. 129 and 143–7. Cf. A.-T. Cozzoli (ed.), Euripide Cretesi (Pisa–Rome, 2001), 19 and 85.
Gorny 1997: R. Gorny, Viniculture and ancient Anatolia, Wine in the Hittite texts. In: The Origins and Ancient History of Wine by P. McGovern, S. Fleming, S. Katz (London-New York 2000), part III, 11, 136-150.
Guidi 1987: M.Guidi, Osservazioni su moduli formulari della serie F di Cnossos", Aevum 61, 1987, 63.
Godart & Olivier 1996: L.Godart, J-P. Olivier, Corpus Hieroglyphicarum Inscriptionum Cretae (Études Crétoises 31), (Paris (CHIC)1996).
Hacigüzeller 2009:, P.Hacigüzeller, Spatial distribution analysis of the Middle Minoan II Potery at Quartier Mu. Catholic University of Louvain. 110th Annual Meeting of Archaeological Institute of America,Vol.32, (Philadelphia 2009), 8.
Hall 2002: J. Hall, Hellenicity: Between Ethnicity and Culture, The University of Chicago Press (Chicago 2002), 7-9, 189-219.
Hajnal 1997: I. Hajnal, Sprachschichten des mykenischen Griechisch (Salamanca 1997), 33.
Hajnal 2006: I. Hajnal, Die Tafeln aus Theben und ihre Bedeutung für die griechische Dialektologie, in Die neuen Linear B-Text aus Theben: Ihr Aufschlusswert für die mykenische Sprache und Kultur, Akten des internazionalen

Forschungskolloquium an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 5–6, Dezember, (eds S. Deger-Jalkotzy and O. Panagl, with Th. Linder), (Vienna, 2006), 19.

Heubeck 1969: A. Heubeck, Lydisch. Handbuch der Orientalistik, Erste Abteilung. Der nahe und der mittlere Osten, Zweiter Band. Keilschriftforschung und alte Geschichte Vorderasiens, Erster und zweiter Abschnitt. Geschichte der Forschung, Sprache und Literatur. Lieferung 2. Altkleinasiatische Sprachen. (Leiden, Köln, E. J. Brill 1969), 543.

Haudricourt 1946: A. Haudricourt & L.Hédin, L'homme et les plantes cultivées (Paris 1946), 90.

Hesychius : Hesychii Alexandrini Lexicon, ed. K. Latte, 2 vols. (up to O only), (Copenhagen, 1953-66) with important prolegomena in vol. I, VII-LI.

Hiller 1981: S. Hiller, "Mykenische Heiligtümer: Das Zeugnis der Linear-B Texte," In: R. Hägg and N. Marinatos (eds.), Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age (Stockholm 1981), 95-125.

Hiller 1991: S. Hiller, The Myceneans and the Black Sea. In Thalassa. L'Egée préhistorique et la mer. Actes de la Troisième Rencontre Egéene Internationale de l'Université de Liège, edited by R. Laffineur and L. Basch, (Liège 1991), 207-215; Plates: LIV – LVII. Internet publication: http://www2.ulg.ac.be/archgrec/IMG/aegeum/aegaeum7(pdf)/Hiller.pdf

Hind 1993: J. Hind, Archaeology of the Greek and Barbarian Peoples around the Black Sea (1982-1992), AR for 1992-93, 84.

Hütiel 1981: H. Hütiel, Bronzezeitliche Trensen in Mittel- und Osteuropa, Grundzüge in ihrer Entwicklung, Prahistorische Bronzefunde XVI.2, 43ff.

Hyginus, Fabulae, CLXVII. Liber, translated by Mary Grant. Internet publication: http://www.theoi.com/Text/HyginusFabulae4.html

Jacobsen 1976: T. Jacobsen, The Treasures of Darkness. A History of Mesopotamian Religion, Yale University Press (New Haven 1976), 25-47.

Jensen 1948: A. Jensen, Das religiöse Weltbild einer frühen Kultur (Stuttgart 1948). In: M.Eliade, The Sacred and the Profane, transl.W.R.Trask (New York 1957), 101.

Jeanmaire 1951: H. Jeanmaire, Dionysos. Histoire du culte de Bacchus (Paris 1951), 504.

Ivanov 1963: V. Ivanov, The Hittite Language (Moscow 1963).

Kerényi 1976: K.Kerényi & R.Manheim, Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life. Princeton University Press (Princeton 1996), 36-42, 65-69.

Killen 1984: J. Killen, The Linear B Tablets and The Mycenean Economy, (Cambridge 1984). In BCILL Vol.26, Linear B: A 1984 Survey, by A Davies& Duhoux, 241-305.

Killen 1999: J. Killen, Some observations on the new Thebes tablets. Mycenaean Seminar in January 1999. BICS. University of Cambridge, (London 1999).

Killen 2001: J. T. Killen, Religion at Pylos: The Evidence of the Fn Tablets. In: Aegaeum 22, R. Laffineur and R. Hägg, POTNIA. Deities and Religion in the Aegean Bronze Age (Liège/Austin 2001), 435-443.

Kilmer 1963: A. Kilmer, Journal of Archaeology and Oriental Studies (JAOS), vol.83, 1963, 429: 274-75, 443: 152-55.

Korfmann 1986: M. Korfmann, Troy. Topography and Navigation. In: Troy and the Troyan war. A Symposium Held at Bryn Mawr College, October 1984 (1986), 1-16; Ausgrabungen an der Bucht vor Troia, Tübinger Blauer

1988, 47-52; Seefahrt zwischen Schwarzem Meer und Âgais im 2. und 3. Jahrtausend v.u.z., VI-th International Congress of Aegean Prehistory (Athens 1987).
Koromila 1991: M. Koromila, The Greeks in the Black Sea from the Bronze Age to the Early Twentieth Century, (Athens 1991).
Kottsieper 1999: I. Kottsieper, German-Akkadian Dictionary, Goettingen University. Ein wandernder Aramäer ist ... wer? Zur Funktion der Aramäer und des Aramäischen in der Gruppen-und Staatenbildung in Syrien/Palästina, (Tartu 2008). Also in: Alter Orient und Altes Testament, vol. 255, Ugarit-Verlag, 1998.
Landau 1958: O. Landau, Mykenisch-Griechische Personennamen (Göteborg 1958), 257.
Lane 2004-2005: M. Lane, Linear B *wo-wo/wo-wi-ja*. PhD thesis, University of Sheffield, UK. Minos: Revista de Filología Egea, vol.37–38, 2004/2005, 82, 102-6. Internet publication:
http://www.acephale.org/writings/LinearBwo-wo.pdf
Leaf 1912: W. Leaf, Troy: A Study in Homeric Geography (London 1912), 26-269.
Lewartowski 1989: K. Lewartowski, The Decline of the Mycenaean Civilization : An Archaeological Study of events in the Greek mainland, Archiwum Filologiczne №43, (Wrocław 1989), 64-182.
Liapis 2007: V. Liapis, Zeus, Rhesus and The Mysteries. Classical Quarterly 57.2, 2007, 389-394.
Lindgren 1973: M. Lindgren, The People of Pylos: Prosopographical and Methodological Studies in the Pylos. Archives (Boreas), (Uppsala 1973).
Linforth 1918: I. Linforth, Οι α δινατισοντεσ. Classical Philology, vol. 13, Jan. 1918, 23-33. Review: Moore. Religious Thought of the Greeks. Ibid., vol. 13, jan.1918, 99-103.
Mallory& Adams 2006: J. Mallory& D. Adams, The Oxford introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European world, Oxford University Press (Oxford 2006), 262.
Mallory 1997: J. Mallory, Usatovo Culture. In: Encyclopedia of Indo-European Culture, Fitzroy Dearborn (London - New York 1997), 156-159.
McGovern 2003: P. McGovern, Ancient Wine: The Search for the Origins of Viniculture, Princeton University Press (Princeton 2003), 152-171.
McGovern 1996: P. McGovern, S. Fleming, S. Katz, The Origins and Ancient History of Wine (Amsterdam 1996), 115-116.
Melchert 1991: C. Melchert, Cuneiform Luvian Lexicon (Chapell Hill 1993) 2001, 165, 169.
Meriggi 1967: P. Meriggi, Manuale di eteo geroglifico.II.I, Incunabula Graeca, № 14, (1967), 116-119.
Muhly 1973: J. Muhly, Copper and Tin: The Distribution of Mineral Resources and the Nature of the Metals Trade in the Bronze Age. In: Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences, vol. 43, 1973, 155-535.
Muhly 1979: J. Muhly, On the Shaft Graves at Mycenae, Studies in Honor of T.B. Jones, ed. by M.A. Powell and R.H. Sack. In: Alten Orients und des Alten Testaments (AOAT) vol. 203 (Münster 1979), 311-323, esp. 321.
Muhly 1985: J. Muhly, Sources of Tin and the Beginnings of Bronze Age Metallurgy, American Journal of Archaeology AJA, vol.89, 1985, 275-291.
Müller 1825: K. Müller, Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie (Göttingen 1825).
Neroznak 1978: V. P. Neroznak, Slovar' Gesikhiya kak istochnik dlya izucheniya drevnikh reliktovykh indoevropeyskikh yazykov, VDI №4, 1978, 58-67.

Muss-Arnolt 1905: William Muss-Arnolt , A concise dictionary of the Assyrian languages, Volume 2 (Berlin 1905), 830.
Niemeier 1999: W.-D. Niemeier, Mycenaeans and Hittites in War in Western Asia Minor. In: Aegaeum 19. Polemos. Le Contexte guerrier en Égée à l'Âge du Bronze, Actes de la 7e Rencontre égéenne internationale, Université de Liège, 14-17 avril 1998, édités par Robert Laffineured. Université de Liège and UT-PASP, (Liège-Austin 1999), vol.1, 141-155.
Nikoloudis 2005: S. Nikoloudis, Multiculturalism in the Mycenaean World. In Anatolian Interfaces. In: Proceedings of an International Conference on 'Hittites, Greeks and their Neighbors in Ancient Anatolia,' Atlanta, USA, September 2004, ed. B.J. Collins, I. Rutherford and M.R. Bachvarova (Atlanta 2005).
Nikoloudis 2006: S. Nikoloudis, The *ra-wa-ke-ta*, Ministerial Authority and Mycenaean Cultural Identity. Dissertation. The University of Texas at Austin (Austin 2006).
Nilsson 1932: M. Nilsson, The Mycenaean Origin of Greek Mythology, (London – New York 1932). Internet publication:
http://books.google.com/books?id=C7KP9MVhWNgC&pg=PA148&lpg=PA148&dq=W.+Leaf,+Troy+(1912)&source=bl&ots=Whn5nRzA4X&sig=m1zShtBoR5hPUOMGXNI5nf1WmJU&hl=en&ei=aaYFSsKvO5fItgeu_MWXBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=7#PPP4,M1
Olivier 1960: J.-P. Olivier, A propos d'une "liste" de desservants de sanctuaire dans les documents en linéaire B de Pylos, (1960), 109-136.
Olivier 1963: J.-P. Olivier, Le damokoro: un fonctionnaire mycénien. In: Minos 8, 1963, 118-124.
Olivier 1984: J.-P. Olivier, Administrations at Knossos and Pylos: What Differences? In: Pylos Comes Alive: Industry and Administration in a Mycenaean Palace, ed. C.W. Shelmerdine and T.G. Palaima. The Archaeological Institute of America, (New York 1984), 11-18.
Olivier 1987: J.-P. Olivier, Des extraits de contrats de vente d'esclaves dans les tablettes de Knossos. Studies in Mycenaean and Classical Greek Presented to John Chadwick, ed. J.T. Killen, J.L. Melena and J.-P. Olivier. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca. Minos 20-22, 1987, 479-498.
Otto 1933: W. Otto, Dionysos. Mythos und Kultus. (Frankfurt/ am Main 1989).
Ovid, Fasti III, 736.
Palaima 1991: T. Palaima, Maritime Matters in the Linear B Tablets. In Thalassa: l'Égée préhistorique et la mer. ed. R. Laffineur and L. Basch. Université de Liège. Aegaeum Vol.7, (Liège 1991), 273-310.
Palaima 1995a: T. Palaima, The Nature of the Mycenaean Wanax: Non-Indo-European Origins and Priestly Functions. In The Role of the Ruler in the Prehistoric Aegean. Proceedings of a Panel Discussion presented at the Annual Meeting of the AIA, New Orleans, Louisiana, 28 December 1992. ed. P. Rehak. Université de Liège and UT-PASP. Aegaeum Vol.11, (Liège-Austin 1995), 119-139.
Palaima 1998: T. Palaima, Linear B and the Origins of Greek Religion:'di-wo-nu-so'. In: The history of the Hellenic language and writings: From the Second to the First Millennium BC: Break or Continuity, eds. N. Dimoudis and A. Kyriatsoulis (Altenburg 1998), 205-222.
Palmer 1963: L. Palmer, The Interpretation of Mycenaean Greek Texts. Oxford University Press (Oxford 1963), 235-414.
Palmer 1994: R. Palmer, Wine in the Mycenaean Palace Economy. Aegaeum Vol.10,
Université de Liège and UT-PASP (Liège-Austin 1994).

Panayotov 1980: J. Panayotov, Bronze Rapiers, Swords and Double Axes from Bulgaria, Thracia 5, 1980, 173-198. More about the Thracian-Aegean Contacts in the Late Bronze Age Metal Types; Pulpudeva vol.5, 1986, 148-150.
Perpillou 1968: J.-P. Perpillou, La Tablette PY An 724 et la Flotte Pylienne. Minos vol.9, 205-218.
Perpillou 1976: J.-P. Perpillou, Studi micenei ed egeo-anatolici(SMEA), vol.17, 1976, 70.
Perpillou 1996: J.-P. Perpillou, Recherches lexicales en grec ancien. Étymologie, analogie, représentations, (Louvain – Paris 1996).
Perpillou 2004: J.-P. Perpillou, Essais de lexicographie en grec ancien, Éditions Peeters, Bibliothèque d'Études Classiques 42, (Louvain - Paris - Dudley 2004), IX .
Petrov 1968: V.P. Petrov, Skify (In Ukrainian) – Scythians (Kyiv 1968), 24, 115-117.
Preller 1854: L. Preller, Griechische Mythologie (Berlin 1854), 2B.
Renfrew 1972: C. Renfrew, The Emergence of Civilization. The Cyclades and the Aegean in the 3rd Millenium B.C. (London 1972), 467-8.
Renfrew 1987: C. Renfrew, Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins, Cambridge University Press (Cambridge 1987).
Renfrew, Clackson and Fortson 1994: C. Renfrew, Clackson and Fortson, (1994).
Rohde 1890: E. Rohde, Psyche: The Cult of Souls and the Belief in Immortality among the Greeks, trans. from the 8th edn. by W. B. Hillis (London: Routledge & Kegan Paul, 1925; reprinted by Routledge, 2000), 304, 257, 272-273.
Rutter 1975: J. Rutter, Ceramic evidence for northern intruders in Southern Greece at the beginning of the Late Helladic IIIC period. American Journal of Archaeology. Boston 1975, vol. 79. In: А.В.Сафронов, Проблема датировки Троянской войны в контексте великого переселения народов в последней четверти II тыс. до н. э., Сборник Русского исторического общества. Вып. 2 (150), 2000, 275-286.
Rutter 1976: J. Rutter, Non-Mycenean pottery: A reply to Gisela Walberg. American Journal of Archaeology. — Boston, 1976, vol. 80. In: А.В. Сафронов, Проблема датировки Троянской войны в контексте великого переселения народов в последней четверти II тыс. до н. э., Сборник Русского исторического общества. Вып. 2 (150), 2000, 275-286. Internet publication:
http://74.125.47.132/search?q=cache:RDKT0EEQjakJ:annals.xlegio.ru/mal_az/troy/safronov.htm+J.Rutter,+Ceramic+evidence+for+northern+intruders+in+Southern+Greece+at+the+beginning+of+the+Late+Helladic+III%D0%A1+period&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=us&client=firefox-a
Puhvel 1964: J. Puhvel, Eleuther and Oinoatis: Dionysiac Data from Mycenaean Greece. In: Mycenaean Studies, ed. Emmett L. Bennett Jr., University of Wisconsin Press (Madison 1964), 161-170.
Sayce 1901: A. Sayce, The Religions of Ancient Egypt and Babylonia, Part 2, lecture 9, (1901). The Gifford Lectures (1900-1902) Oxford University, (Edinburgh 1903).
Smith 1875: W. Smith, A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. Article by James Yates (London 1875), 1129.
Shelmerdine 1997: C.W.Shelmerdine, Review of Aegean Prehistory VI: The Palatial Bronze Age of the Southern and Central Greek Mainland. American Journal of Archaeology, vol.101, 1997, 537-585.

Shelmerdine 1998a: C.W.Shelmerdine, Where do we go from here? And how can the Linear B tablets help us get there? In The Aegean and the Orient in the Second Millennium. Aegaeum 18, ed. E.H. Cline and D. Harris-Cline. Liège-Austin: Université de Liège and UTPASP, 1998, 291-299.
Sulimirski 1973: T.Sulimirski, Greek Colonization and the Early Iron Age East of the Volga, BIA 11, 1973, 1-40.
Talbot 1870: H.F.Talbot, Contributions towards of the Assyrian Language, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland,Vol IV, Art.1, Part II, (London1870), 63.
The History of Herodotus. 1890. The Histories. Book 5: Terpsichore. English translation: G. C. Macaulay, Macmillan, (London - NY 1890).
The Routledge Handbook of Greek Mythology, Robin Hard, Herbert Jennings Rose. Internet publication: http://books.google.com/books?id=XfGw5uYrDMYC&pg=PA676&lpg=PA676&dq=Hyg.+Fab.,+167&source=bl&ots=UImAjwb866&sig=F6-TuycpZkrmsHRet_yVzyDMCm4&hl=en&ei=RdoFSoPjIsXktgeWn536Bg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#PPA170,M1
Trabulsi 1991: J.-A. DabdabTrabulsi, Du second millénaire à l'archaïsme, P. I, Ch.1, 23-31.
Tsetskhladze : G. Tsetskhladze, Greek Penetration of the Black Sea. Internet publication: http://www.karalahana.com/english/greeks_black_sea.htm
Trzaskoma & Smith 2004: S. Trzaskoma & R.Smith, Antology of Classical Myth: Primary resources in translation, (Indianapolis 2004), 448-49.
van Wees 2006: H. van Wees, From kings to demigods: epic heroes and social change, c. 750-600 BC. In: Ancient Greece: from the Mycenaean palaces to the age of Homer, eds. Deger-Jalkotzy, S. and Lemos, I., 2006, 363-380.
Welker 1857: F. Welker, Griechische Götterlehre. B.I.S. (Göttingen 1957), 424.
Ventris & Chadwick 1957: M.Ventris & J.Chadwick, Documents in Mycenaean Greek. 2nd edition. Cambridge University Press (Cambridge 1973).
Yates & Smith 1875: J.Yates & W.Smith, A Dictionary of Greek and Roman Antiquities, John Murray, F.R.S., (London 1875), 1129‑1130.
Арриан. Поход Александра. (Москва 1993), 51-52.
Бесстужев 1987: Г.Бесстужев, Нож и шило - аксессуары обряда посвящения (трактовка по находкам в погребениях эпохи раннего металла), Материалы семинара "Древности Кубани" (Краснодар 1987), 12-14.
Геродот. История. Кн.II.81, Кн.IV.9-10.
Иванова 2001: С.Иванова, Социальная структура населения ямной культуры Северо-Западного Причерноморья (Одесса 2001). Гл.2, п.3; Гл.3, п.5, рис.7,8. Internet publication: http://gr.archaeology.ru/ONLINE/Ivanova/iv_index.html#gl.%202.
Иванов 1923: В.Иванов, Дионис и прадионисийство (СПб. 1994), 283-294.
Иевлев 2003: М.Иевлев, К проблеме связей Северного Причерноморья с Восточным Средиземноморьем в XV–V вв. до н. э.Киев. Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и в Средние Века. Резюме докладов XI международной научной конференции, 31 мая – 5 июня 2003 г, (Ростов-на-Дону 2003). Internet publication: http://annals.xlegio.ru/life/mobcm11.htm
Ковалева 1991a: И.Ковалева, Срубные погребения с наборами альчиков, Исследования по археологии Поднепровья (Днепропетровск, 1991a), 59-91.

Цымбурский: В.Л.Цымбурский, Имя Диониса,
Черняков 1984: И.Черняков, Связи сабатиновских племен Северо-Западного Причерноморья с Восточным Средиземноморьем: По керамическим находкам .Северное Причерноморье: (Материалы по археологии): Сб. науч. тр. АН УССР. Одес. археол. музей, Наук. думка (Киев 1984), 34–42.
Черняков 1985: И.Черняков, Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н. э. (Киев 1985), 146.
Телегин 1990: Д. Телегин, Иллирийские и фракийские гидронимы Правобережной Украины в свете археологических исследований. Вопросы Языкознания, № 4, 1990, 46-60.
Титова 2003: Е.В.Титова, Культ Диониса и его место в полисной идеологии Афин. Диссертация на соискание ученой степени к. и. н., (Москва 2003).
Яровой 1990: Е. Яровой, Курганы эпохи энеолита-бронзы Нижнего Поднестровья. Штиинца (Кишинев 1990), 14-89.
Яровой 2005: Е.В. Яровой, Мистика древних курганов. Серия: Тайны древних цивилизаций, (Москва 2005), 87-112.

ISBN 978-0-557-27971-5

Library of Congress registration number PAu 3-389-690, effective date - September 30, 2008



ISBN 978-0-557-27971-5

